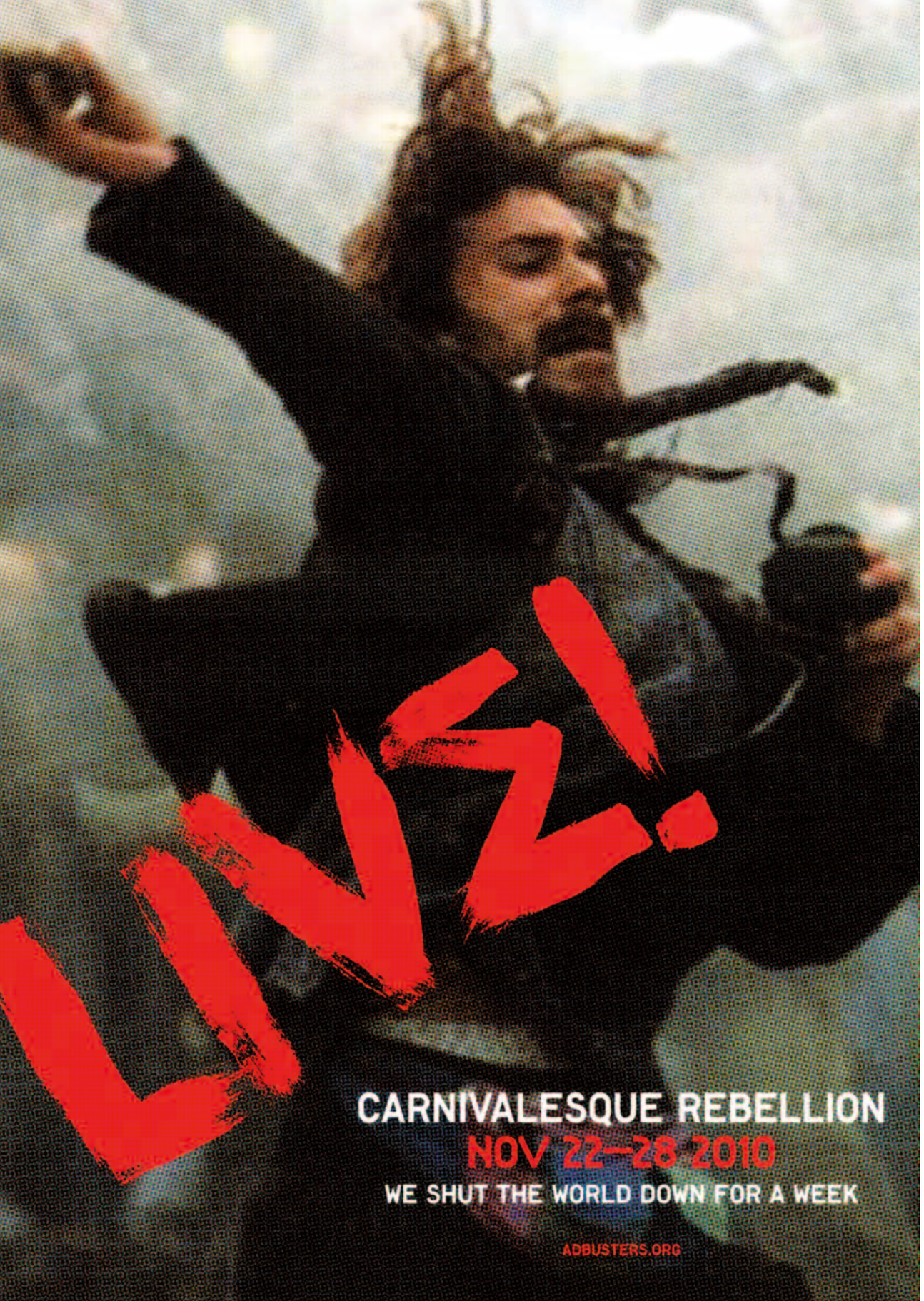

”MEDBORGAREN” I NYTT LJUS: LIVSSTILSPOLITIK OCH POLITISK KONSUMTION

Medborgarna är byggstenarna i demokratiska samhällen, men deras roll har förändrats grundläggande under de senaste åren: det politiska deltagandet har tagit sig nya uttryck. Den här förändringen har konsekvenser för demokratin och för forskningen i den.

Text: Henrik Serup Christensen & Yrsa Neumann

”En idealmedborgare i en representativ demokrati bör hålla sig informerad om det politiska läget, men enbart involvera sig i det politiska beslutsfattandet i de med jämna mellanrum återkommande valen.” Denna elitistiska syn på medborgarens roll i samhället var från början kontroversiell bland samhällsforskarna. I vilken utsträckning medborgarna bör vara involverade i det politiska beslutsfattandet har diskuterats långt och länge, men med tiden har flera och flera forskare accepterat att medborgarrollen inte kan och inte bör begränsas till valdeltagande.

Under 1960- och 1970-talen började allt flera medborgare använda sig av nya sätt att signalera sina preferenser till de formella beslutsfattarna. Deltagandet omfattade utöver konventionella aktiviteter som partimedlemskap och att kontakta beslutsfattarna också mer kontroversiella aktiviteter som demonstrationer och olagliga aktiviteter som civil olydnad. Tidigare uppfattades dessa aktiviteter av forskare som ett tecken på att demokratin var i kris, men under 70-talet började de ses som ett ständigt återkommande fenomen i de demokratiska samhällena. De nya formerna för deltagande blev allt mer accepterat som politiska handlingar bland forskarna.

Men ett väsentligt grundantagande kvarstod: att det var möjligt och önskvärt att dra en gräns mellan den offentliga och den privata sfären. I den offentliga sfären uttrycker sig medborgaren öppet och medvetet om sina politiska åsikter, men den privata sfären förblir opolitisk. Uppdelningen har dock visat sig vara svår att upprätthålla i praxis och är kanske inte ens nödvändig.

Under de senaste åren har en ännu mera grundläggande förändring i medborgarnas beteende blivit allt mera uppenbar. Det är en förändring som utmanar antagandet att privat och offentligt kan skiljas åt. Valdeltagandet har sjunkit i flera länder och aktivitetsnivån för flera andra traditionella politiska aktiviteter som medlemskap i politiska partier har enligt mätningarna också förlorat i attraktionskraft när det gäller att aktivera medborgarna. Detta antas utgöra ett hot mot den demokratiska legitimiteten.

Men det sjunkande deltagandet i de traditionella formerna av deltagande ersätts av nya former av deltagande. Det handlar alltså inte nödvändigtvis om

I den offentliga sfären uttrycker sig medborgaren öppet och medvetet om sina politiska åsikter, men den privata sfären förblir opolitisk. Uppdelningen har dock visat sig vara svår att upprätthålla i praxis och är kanske inte ens nödvändig.

att medborgarna inte längre är intresserade av politiska frågor, utan istället för att engagera sig i de etablerade politiska hemmen hittar medborgarna på nyskapande sätt att uttrycka sina preferenser. Orsakerna till detta är inte helt utredda, men en betydande faktor verkar vara en allmänt förbättrad levnadsstandard som i kombination med en annan faktor: en tilltagande individualism som inbegriper en ökad misstro mot kollektiva handlingssätt och politiken i allmänhet.

Dessa nya deltagarpraktiker benämns ofta ”livsstilspolitik” eftersom medborgarna uttrycker sina politiska preferenser genom en rad personliga val som traditionellt räknas till den privata sfären. Utvecklingen handlar inte entydigt om att politiken har förlorat sin attraktionskraft – den har ju på samma gång flyttat in i de mera intima och privata sfärerna av människors vardag. Medborgarna uttrycker i allt högre grad sina politiska preferenser i personliga val i anslutning till konsumtion, på arbetsplatsen, i sina kontakter till myndigheterna. Dessa tre har traditionellt uppfattats som opolitiska sfärer, där andra förväntningar till individen råder än inom den politiska medborgarrollen. Detta är inte längre självklart fallet.

Det kanske mest kända exemplet på denna förändring är det som kan kallas för ”politisk konsumtion”, då politiska preferenser inbegrips i konsumtionsbeteendet. Exempel på sådana handlingar kan vara bojkott av vissa produkter och det medvetna valet att köpa t.ex. ekologiskt och rättvisemärkt istället för andra tillbudsstående produkter.

Politisk konsumtion är som sådan inte en ny företeelse. Uttrycket bojkott härstammar från den gång då en grupp irländska bönder vägrade att arbeta för **Charles Boycott** på 1880-talet. Genom historien finns många exempel på användningen av detta medel för fästa uppmärksamhet vid upplevda orättvisor. Bl.a. kvinnoemancipationsrörelsen använde tidigt olika former av ekonomiska påtryckningsmedel för att främja kvinnors rättighteter, liksom den afroamerikanske medborgarrättsrörelsen i USA använde sig av bojkott som politiskt verktyg. På 1970-talet var många extremkommunistiska rörelser också mycket medvetna om betydelsen av fläckfria konsumtionsvanor för att inte stöda den kapitalistiska rörelsen.

Men det finns ändå en betydande skillnad mellan de här historiska rörelserna och dagsläget. Politisk konsumtion var tidigare en förlängning av ett starkt politiskt engagemang men i dagens läge är det vanligt att det politiska deltagandet börjar och slutar med de ekologiska grönsakerna. I flera europeiska länder är politisk konsumtion i dag det vanligaste verktyget för medborgarna att försöka påverka politiska beslut.

Senare exempel på konsumentaktioner med en klar politik vinkling är bojkotten av Shell i förbindelse med den planerade dumpningen i havet av den oljelastningsplattformen Brent Spar och bojkotten av franska produkter som reaktion på kärnvapenproven i franska Polynesien i mitten av 1990-talet. Under de senare åren har mer positivt laddade former av konsumentaktivism, eller såkallade *buycotts*, blivit allt mer populära. Hit kan man räkna t.ex. den ökande konsumtionen av ekologiska produkter och rättvisemärkta produkter, i de fall då de köps med explicit politiska motiv.

Den utveckling som skildras ovan har flera betydande konsekvenser för de demokratiska samhällena. För den representativa demokratin utgör det – om inte ett direkt hot – åtminstone en utmaning för den demokratiska legitimiteten att medborgarna i allt högre grad väljer bort de formella påverkningskanalerna till fördel för mera diffusa sådana. Då förblir det oklart vilken politik medborgarna egentligen önskar att ska genomföras och demokratins legitimitet blir lidande.

Utvecklingen utgör på samma gång en utmaning för forskningen om politiskt deltagande. I och med att politiskt engagemang kan ta sig allt flera olika uttryck blir det svårt att avgränsa vad som är relevant för forskningen. En farhåga som uttryckts är att forskningen om politiskt deltagande riskerar att bli en ”teori om allting”. På grund av detta fortsätter många forskare envist att ensidigt fokusera på de traditionella formerna av politiskt deltagande, dvs. deltagande i de formella politiska strukturerna. Å ena sidan är det nödvändigt för den empiriska forskningen att kunna avgränsa sitt forskningsobjekt. Å andra sidan är det väsentligt att denna avgränsning motsvarar verkligheten i så hög grad som möjligt. Det finns därför en inneboende spänning här som det har varit svårt för forskarna att komma överens om en lösning på, och följden har varit att forskningsfältet har blivit allt mer splittrat.

Ett problem som forskningen står inför då den vill undersöka politisk konsumtion systematiskt är att det blir nödvändigt att kartlägga *konsument-medborgarens* motiv bakom beslutet att köpa eller inte köpa. Som nämnt förutsätts det av politisk konsumtion per definition att konsumentens beslut att köpa eller inte köpa en produkt inbegriper specifika politiska motiv. Om ett köpbeslut enbart är baserat på mode, pris eller status ligger det närmare till hands att betrakta det som ett konventionellt köp. Det är svårt att avgöra när en handling eller icke-handling (i sig själv ett problem) är uttryck för ett faktiskt politiskt engagemang.

Men förändringarna har också konsekvenser för medborgarrollen och för de förväntningar som kan och bör ställas till medborgarna från ett moraliskt perspektiv. Är det i dagens läge berättigat att förvänta sig att alla medborgare inbegriper politiska motiv i sina köpvanor? Bör den duktiga medborgaren avstå från att köpa billiga plastprodukter producerade i totalitära regimer och enbart köpa lokala produkter enligt noggranna etiska och miljömässiga standarder? Och är detta inte att skjuta över ansvaret från politikerna till gräsrötterna?

De senaste årens utveckling öppnar en Pandoras ask av frågor för samhället, forskningen och individen. ■

Men förändringarna har också konsekvenser för medborgarrollen och för de förväntningar som kan och bör ställas till medborgarna från ett moraliskt perspektiv. Är det i dagens läge berättigat att förvänta sig att alla medborgare inbegriper politiska motiv i sina köpvanor?

Medborgarna uttrycker i allt högre grad sina politiska preferenser i personliga val i anslutning till konsumtion, på arbetsplatsen, i sina kontakter till myndigheterna